

PAMĚŤ: Normalizace

V dubnu je tomu 50 let, co Husák vystřídal Dubčeka v čele strany a země a nastala chmurná doba zvaná normalizace. Husák zpočátku ještě formálně držel linii Pražského jara a tvrdil, že navazuje na Dubčeka. Ale brzy začal obracet, z ideálů „socialismu s lidskou tvář“ se stal „pravicový oportunistus“, ze srpnové sovětské invaze „bratrská pomoc“ a z celého jara 1968 „kontrarevoluce“. Normalizace znamenala opětovné těsné uzavření hranic, znovuzavedení cenzury, přijetí zákonů omezujících svobodné shromažďování a nástup éry všeobecného estébáckého špiclování a udavačství. Začaly čistky, vyhazovy z práce, i věznění. Vševládná strana se zbavila statisíců svých členů – pochopitelně většinou těch inteligentnějších a slušnějších. Kdo to ještě stihl, emigroval. Šlo o masivní odliv mozků – ze země i z vedoucích postů. „Poměry se normalizovaly – směrem k nule,“ říkávalo se tehdy. Jistěže se to všechno dělo pod diktátem Moskvy, podpořeným statisíci sovětských vojáků „dočasně“ rozmístěných na našem území. O to smutnější byla horlivost „normalizátorů“, vlastních lidí, kteří narychlo převlékli kabáty, osvojili si nový propagandistický slovník a podíleli se na potupném pokoření národa, který si jen přál žít v lidštějších a svobodnějších poměrech. V „prověrkách“ byli lidé nuceni před komisí lhát, nazývat to, co zažili a na vlastní oči viděli, zcela opačně, veřejně si sami nalít na hlavu kýbl té jejich špíny – přesně tak, jak to bylo předem popsáno třeba Orwellem. Když kdysi pokořovali národ němečtí nacisté, byl to teror cizí moci. Husákovskou totalitu však prováděli domácí bezpátevní prospěcháři.

Na vrcholící ideový a byrokratický útlak husákovského pojetí „normalizace“ zareagovala svým protestem a výzvou k návratu širšího společenského dialogu Charta 77. Režim odpověděl brutálním policejním útokem proti disidentům a vystupňováním nechutné propagandy. Ale pomalu si uvědomoval, že lidé už si nechtějí nechat všechno líbit a nejsou ochotni přistoupit na kšeft „gulášového komunismu“ za každou cenu. Husákovská politika v jemnější variantě totiž spočívala v tom, že pokud lidé „dají pokoj“, tedy nebudou se občansky a politicky projevovat, dá režim pokoj i jim – ponechá jim jejich eskapismy v podobě chataření a zahrádkaření za přiměřeného dostatku levného bůčku a salámu. V této atmosféře vnitřní emigrace většina lidí přečkala až do pozvolného příchodu oblevy z Moskvy. Po smrti nenáviděného Brežněva a komické mezivládě dvou partajních gerontů nastoupil překvapivě juniorský Gorbačov, který šokoval svět, a především své vlastní politbyro, záměrem glasnosti a perestrojky. Závěr husákovské éry v druhé půli 80. let byl tragikomický. Sovětský svaz a celý jeho „socialistický“ blok zjevně erodoval. Vleklo se to, zejména když jsme viděli, jak všude kolem nás už se radostně vyvlékají z komunistického chomoutu, jen naše přestárlé politbyro dělalo, jako by nic. Pro mě nejlepší z celé husákovské éry byla ona věta, kterou Husák pronesl po svém abdikacním projevu 10. prosince 1989, kdy ale kamery i mikrofony byly ještě zapnuté: „Tak, a máme to za sebou...“

Touto výmluvnou trojí tečkou by mé vzpomínání mohlo skončit. Rád bych ale připomněl, k čemu je takové svědectví pamětníků dobré.

Léta se u nás mluví o tom, že mladé generace nedostávají ve školách adekvátní výuku nejnovějších dějin, jak těch po roce 1945, tak těch po roce 1969. Učitelé nebyli na takovou výuku na fakultách připraveni, rámcové vzdělávací programy jsou v těchto věcech opravdu jen rámcové, výukových pomůcek je sice dost, ale chybí opora v pedagogické tradici a snad i v kolektivu. Učitelům se zřejmě nechce do něčeho, co je nezajištěné nebo osobně riskantní. Koneckonců řada lidí, v pedagogickém sboru i v rodinách dětí, má z oné doby buď trauma, nebo máslo na hlavě. Ani po třiceti letech není radno sahat do ran, byť zhojených, či do svědomí, byť uchláčeného.

Přesto se ale učitelé snaží. Zvou do výuky pamětníky, pověřují studenty sběrem dokumentů doby, prováděním dotazníkových šetření ve svém okolí. Mladí, kteří to nezažili, mohou potřebnou zkušenost a životní moudrost získat právě z takových autentických svědectví, jimž pochopitelně věří víc než klasické školské výuce. Školometské biflování vede v lepším případě ke konstrukci politické mytologie, v horším k cynické ignoranci. Skutečná historická paměť, zdroj občanského života a politické kultury, by měla stát na zkušenosti, byť zprostředkované, ne jen na mýtech (i když i ty jsou důležité), ne jen na školském vědění (i když bez jeho minima to nejde).

Ministerstvo školství spustilo v roce 2016 program občanského vzdělávání, který by měl vyučovat nejnovější dějiny tak, aby mladým lidem poskytl hlubší vhled do fungování demokracie a státu. Spolupracuje na něm více ministerstev a je součástí obecnější strategie vzdělávací politiky do roku 2020. Povědomí o nejnovějších dějinách je stejně důležité jako jiné nové obsahy vzdělávání, o nichž se mluví – jako je například mediální výchova, výchova k finanční gramotnosti či vlastenecká výchova.

Zpráva Bezpečnostní informační služby za rok 2017 (zveřejněná v prosinci 2018) konstatuje, že naše země je „ohrožena (pro)sovětskou interpretací moderních dějin a přetrvávajícím vlivem sovětské propagandy“. Poukázala také na to, že naše nedostatečná odolnost proti nepřátelským hybridním propagandistickým operacím je způsobena mimo jiné i nekvalitní výukou moderních dějin ve školách. Odborná veřejnost historiků se sice ohradila vůči tomu, že BIS se opovažuje mluvit do jejich věcí, a podobně zareagovaly i jiné společenské a politické kruhy, nicméně není možno popřít, že stížnosti na nedostatečnou výuku nejnovějších dějin se množí.

V březnu ministr školství Plaga v rozhovoru pro DeníkN řekl, že asi bude třeba „ubrat na Zlaté bule sicilské a přidat na 20. století“. Připravovaná nová strategie vzdělávání do roku 2030 počítá s posílením moderních dějin a mediální gramotnosti. Nemá smysl učit v matematice to, co umí spočítat smartphone, i detailní větný rozbor musí ustoupit důležitější látce. Pro nás je podstatné naučit se kriticky vyhodnotit informace, mezi nimiž je i mnoho falešných a manipulujících, říká ministr. Týká se to ostatně i učitelů, už ani ti nejsou vždy schopni čelit hoaxům, fake news a náležitě pracovat s novými informačními a komunikačními technologiemi.

V listopadu 1989 drtivá většina lidí slavila pád starého režimu a v následné euforii vítala vymoženosti demokracie a tržního hospodářství. Dnes, po 30 letech, se překvapivě jisté politické a společenské kruhy a statisticky znepokojivě významné části veřejnosti vyjadřují kriticky právě o těchto vymoženostech, a někteří dokonce trusí poznámky, že před rokem 1989 nebylo všechno tak špatné, jak se to v listopadové euforii jevílo. Důvody tohoto neartikulovaného pocitu nespokojenosti budou jistě složitější a hlubší. Říká se tomu blbá nálada či tekutý hněv (Zygmunt Bauman), projevuje se třeba v akcích indignados, occupy Wall street nebo hnutí žlutých vest. Na okrajích těchto hnutí se daří konspiračním teoriím, alternativním výkladům dějin, sektářským náladám i extremistickým choutkám.

Slýchal jsem, jak pamětníci kdysi říkali o Protektorátu: „Za Hitlera byl pořádek, člověk mohl nést hroudu zlata v noci přes les...“ Už tehdy jsem si, ač mlád, říkal: Ano, ale za jakou cenu...

Rád si zajdu na setkání velorexů nebo trabantů. Je to v podstatě zábava recesistů. Nikdo ale nebude tvrdit, že to tehdy byla skvělá doba, když stvořila velorex nebo trabant. Pořady, knihy, časopisy a weby pro milovníky retra mají své opodstatnění v přirozené nostalgii. Možná bagatelizují fakt, že to byl hloupý a zlý režim. Ale zakazovat je asi nechceme. Nicméně zákony zakazující velebení nehumánních režimů máme.

Ti, co fňukají po starých časech, v podstatě neunesli vpád globalizace. Šíře světa s příliš pestrou nabídkou, z níž je třeba volit, na ně znepokojivě doléhá. A protože jsou líní, upřednostňují simplifikace, jednoduchá řešení složitých problémů. Myslí si, že by nám za zavřenými hranicemi a s autoritativní vládou bylo lépe. Nepříjemné zrcadlo nastavované nám vyspělejším světem, zakrývají clonou virtuální reality, již ochotně produkují média, promptně nabízející lidem to, co lidé chtějí. Kritizují EU, NATO, Ameriku a s nostalgií štkají po paternálním komunistickém režimu, jež měli za ochranný štít. Tím ovšem nahrávají putinovskému Rusku a totalitní Číně, jejichž mocenské ambice také rádi bagatelizují. V soutěžním a konkurenčním prostředí zřejmě neuspěli, a proto se obracejí proti elitám, intelektuálům, úspěšnějším a bohatším. Neunesli svobodu a nutnost přijmout odpovědnost za svá individuální rozhodnutí (a selhání). Platí to zvláště o příslušnících starších generací, ale zřejmě i o zklamaných, frustrovaných a neúspěšných členech generace X, která si ještě z dětství starý režim částečně pamatuje. Problém je, že tihle unavení a otrávení přítomností nahrávají ignoranci těch nejmladších, kteří se pak nesnaží srovnávat dnešek se včerejškem a také se chlácholí různými mytologiemi a virtuálními realitami.

Nás, kteří pamatujeme a kterým na přítomnosti záleží, děsí, jak žáci a studenti pramálo vědí o tom, co se vlastně dělo ve 20. století. Nechceme je nudit a prudit věčným poučováním. Ale chtěli bychom, aby si vážili toho, že mohou svobodně cestovat, získávat bez omezení jakékoli informace z celého světa, že si mohou volit osobní dráhu a kariéru, jakou chtějí, mohou si koupit, co se jim zamane, a nikdo jim nebrání na to vydělat, mohou si sami udělat názor a také ho svobodně hlásat, mohou se účinně bránit kvůli mocným i sami chytře čelit svodům, podvodům a manipulacím, jež na ně číhají. Toto jsou skutečné vymoženosti naší doby, jichž se nám dříve, třeba ještě před třiceti lety, zoufale nedostávalo.

Ve vyspělých západních zemích, mezi něž už taky patříme, se přijímají takzvané zákony o historické paměti. Zakazují například popírat holokaust nebo bagatelizovat tureckou genocidu Arménů. Jsou kontroverzní, neboť státy by vskutku neměly diktovat historikům závaznou interpretaci dějin. Ale když vidíme, kolik nedostatečně soudných lidí kupuje Mein Kampf nebo knihy amatérského historika „alterna-

tivních dějin“ Davida Irvinga, obáváme se o vlastní svobodu a demokracii, o niž totiž můžeme právě díky svobodným volbám také přijít. Neinformovaní a nezodpovědní (a to neříkám přímo hloupí a zlí) mohou třeba i svou pasivitou zničit právě to podstatné, z čeho naše svoboda a demokracie vyvěrá.

Jsem velmi rád, že už jsme součástí západního světa, mezi jehož vymoženosti počítám to, že jeho život můžeme účinně zevnitř kritizovat. Kdybychom byli součástí východních mocenských a ideových bloků, měli bychom opět jen tu svobodu kritizovat Západ, ale ne mluvit do vlastních věcí.

Zdálo by se, že státní instituce, jako je například Ústav pro studium totalitních režimů nebo třeba Česká školní inspekce či Národní ústav pro vzdělávání, jsou zpolitizované, když svorně tvrdí, že výuky moderních dějin je třeba přidat i za cenu toho, že se mírně proporcčně omezí třeba pravěk a středověk. Asi je to proto, že pamětníci v bezprostřední blízkosti mladých se svým autentickým svědectvím selhávají.

Utěšuji se tím, že moudří učitelé to vědí a dělají to nejlepší, co umějí. A dělají to dobře, jak snadno zjistíme třeba na stránkách Občanského sdružení PANT, portálu Moderní dějiny CZ nebo na stránkách gymnázií v regionu, jež spolupracují s místními univerzitami a tvoří projekty zaměřené právě na výuku nejnovějších dějin.

Tak, a toto je teprve ta má pozitivní tečka.

Vladimír ŠILER